

Indirekt tillfogad skada och skadeståndsrättsliga principer

BJÖRN SANDVIK*

1. Inledande anmärkningar

Den finska skadeståndslagen (412/1974, FiSkL) utformades i nära överensstämmelse med särskilt den svenska skadeståndslagen (1972:207, SvSkL). Lagarna var inte avsedda som någon radikal reform av skadeståndsansvaret, utan ambitionen var huvudsakligen att skapa klarhet genom kodifiering av den utveckling som redan ägt rum.¹ Samtidigt framgår av motiven att syftet inte var att reglera skadeståndsansvaret uttömmande eller att hindra fortsatt rättsutveckling.² I propositionen till FiSkL uttrycks det på så vis, att det ankommer ”på rättspraxis att i växelverkan med doktrinen vidareutveckla” skadeståndsrätten.³

Nog har i doktrinen Jan Kleineman bidragit till en sådan vidareutveckling. I samband med att Jan promoverades till hedersdoktor vid Åbo Akademi den 25 maj 2018 kunde jag konstatera att det i själva verket är delvis svårt att finna bland annat skadeståndsrättsliga spörsmål som Jan inte på något sätt tagit sig an i sitt omfattande författarskap. Doktorsavhandlingen om ren förmögenhetsskada vid särskilt vilseledande av annan än kontraktspart⁴ har blivit en klassiker som satt spår i rättsutvecklingen också i Finland.⁵

* Professor, Åbo Akademi.

¹ Se t.ex. de sammanfattande synpunkterna om förslaget till SvSkL i prop. 1972:5 s. 99–100.

² Se för svensk del prop. 1972:5, bl.a. s. 158. Se även t.ex. NJA 2005 s. 608 om ren förmögenhetsskada orsakad genom otillåtet ingrepp i avtalsförhållanden med hänvisning till bland annat prop. 1972:5 s. 568, samt NJA 2019 s. 94 om befogad tillit som förutsättning för ersättande av ren förmögenhetsskada med hänvisning till NJA 1987 s. 692 (Kone), NJA 2001 s. 878, prop. 1972:5 s. 568 och uttalanden i doktrinen av bland andra Kleineman.

³ RP 187/1973 rd s. 12.

⁴ Jan Kleineman, Ren förmögenhetsskada. Särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart. Juristförlaget 1987.

⁵ Här kan särskilt hänvisas till Wärtsilä-fallet HD 1999:32 (se även HD 1999:33). Sedan ett varvsbolag råkat i betalningssvårigheter hade dess ägare, finansjär och staten avtalat om bolagets finansiering. Handels- och industriministeriet (HIM) offentliggjorde ett meddelande om avtalets tillkomst och i statsrådets lokaliteter ordnades ett informationstillfälle där HIM och dess kanslichef – tillika ordförande i varvsbolagets styrelse – meddelade att finansieringen av bolagets beställningar och byggen var tryggade. I förlitan på detta hade

Mot denna bakgrund ska också mitt bidrag till denna festskrift fokusera på ett skadeståndsrättsligt tema.

Min utgångspunkt är ett uttalande i propositionen till FiSkL som framställs närmast i förbigående i anslutning till lagens kapitel 2 om skadevållarens skadeståndsansvar. Enligt uttalandet gäller följande:⁶

”Lagförslaget, även dess 2 kap. 1 §, gäller enligt huvudregeln endast skada som tillfogats den direkt skadade. Indirekt eller s.k. tredje mans skada faller i regel utanför de skador, som ska ersättas.”

Detta korta uttalande – som uttrycker vad som nedan benämns ”tredjemansprincipen” – motiveras inte,⁷ men upprepas i anslutning till FiSkL kapitel 5 om skada som ska ersättas.⁸ I finsk doktrin har antagits att tredjemansprincipen är en allmän utgångspunkt också i de övriga nordiska länderna.⁹ I exempelvis propositionen till SvSkL finner man även uttalanden om att

varvets underleverantörer återupptagit sina leveranser till varvet och med hänvisning till finansieringsavtalet hade HIM:s kanslichef uppmanat en fartygsbeställare att betala en rat av priset. Till följd av varvsbolagets konkurs gick emellertid denna betalning förlorad och underleverantörernas leveranser blev delvis obetalda. Staten ålades att ersätta skadorna utan att det förankrades i förutsättningarna för ersättande av ren förmögenhetsskada enligt spärregeln i FiSkL 5:1. Staten ansågs skadeståndsskyldig med motiveringen att det är ”viktigt att skydda tilliten till utfästelser och information som givits eller som på goda grunder kan förstås så att de givits i samband med handhavande av tjänst eller annat uppdrag”. – Lena Sisula-Tulokas, Ren ekonomisk skada. *Lakimiesliiton Kustannus* 2012 s. 111–114 konstaterar att fallet har blivit ”en klassiker i vår doktrin”. Fallet har ansetts ge uttryck för ett tillitsansvar. Se Thomas Wilhelmsson, *Tillitsansvaret – ett situationsansvar mellan skadestånd och kontrakt* s. 767–780 i verket *Viggo Hagström m.fl. (red.), Bonus pater familias. Festskrift til Peter Lødrup. Gyldendal Akademisk* 2002. Fallet kan ses mot vad Kleineman, *Ren förmögenhetsskada* s. 466–468 kallar en ”tillitsteoretisk utgångspunkt” för skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada. Se även t.ex. Jan Kleineman, *Om den befogade tillitens skadeståndsrättsliga relevans. Juridisk Tidskrift* 2001–02 s. 625–635. Till saken hör även att Kleineman bidrog med bland annat rättsutlåtanden till *Wärtsilä-processen*. Principen i HD 1999:32 följs dock inte upp i HD 2009:24. Tolkningen i HD 2009:24 har diskuterats; t.ex. Sisula-Tulokas, *Ren ekonomisk skada* s. 114–117 betonar bland annat att den ”givna informationen var ägnad att skapa befogad tillit”.

⁶ RP 187/1973 rd s. 13.

⁷ Över lag ger de äldre stigna och bristfälliga förarbetena till FiSkL begränsad vägledning i de flesta frågor; med motiveringar och lagförslag omfattar RP 187/1973 rd endast 34 sidor. Det får jämföras med att den svenska prop. 1972:5 omfattar totalt 663 sidor. Paradoxalt nog förefaller man i Finland trots det tillmäta förarbetena större betydelse än i Sverige. Inställningen till tredjemansskador är ett talande exempel på det.

⁸ RP 187/1973 rd s. 23.

⁹ Se t.ex. Pauli Ståhlberg – Juha Karhu, *Finsk skadeståndsrätt. Talentum* 2014 s. 303. Antagandet framställs utan källstöd i relation till chockskador. Se dock om t.ex. svensk rätt plenimålen NJA 1993 s. 41 I och II, samt därefter NJA 1996 s. 509 och den ytterligare utvidgningen i NJA 1996 s. 377 och NJA 2006 s. 181. Om t.ex. dansk rätt hänvisas här till Bo von Eyben – Helle Isager, *Lærebog i erstatningsret. Jurist- og Økonomforbundets Forlag* 2015 s. 348.

tredje man som endast indirekt eller medelbart lider skada i regel inte har rätt till ersättning.¹⁰ Men som ska framgå nedan har i svensk rättstillämpning tredjemansprincipen kommit att begränsas till förmögenhetsskador, medan man vid indirekt tillfogad person- eller sakskada har fallit tillbaka på allmänna principer om adekvat kausalitet. Inte heller i övrig nordisk rätt torde för övrigt gälla någon generell tredjemansprincip. I Norge synbarligen inte ens vid förmögenhetsskador.¹¹

Högsta domstolen i Finland har emellertid inte visat något intresse för principdiskussion eller vidareutveckling utifrån mera rättspolitiska överväganden på detta område. Metoden att behandla skadorna från skadevållarens perspektiv – dvs. som tredje mans skador – har följts närmast slaviskt i rättspraxis och inte sällan också i doktrinen. Rätt till skadestånd för indirekt orsakade skador har kunnat nekas med enkla standardfraser om att skadeståndskravet "saknar stöd i lag". Samtidigt har emellertid tredjemansprincipen ibland kunnat kläs i närmast adekvansliknande argument. Allt detta leder in på frågan om vilken metod eller princip – tredjemansprincipen eller principen om adekvat kausalitet med flera hänsyn – som egentligen borde gälla vid begränsningen av rätten till skadestånd för indirekt orsakade skador. Frågan aktualiserar en mängd också intrikata aspekter inom själva kärnan för skadeståndsrätten. Utrymmet här medger emellertid inte någon mera utförlig behandling. Framställningen i det följande gör därför inte anspråk på redogörelse i detalj utan begränsas till huvudlinjerna och vissa jämförelser mellan finsk och särskilt svensk rätt.

2. Tredjemansprincipen i finsk och svensk rätt

2.1 Utgångspunkterna

Tredjemansprincipen har sin primära förklaring i att adekvansläran av tradition inte ansetts utgöra ett tillräckligt begränsande instrument för att hålla

¹⁰ Se prop. 1972:5 s. 22, 158–161, 328–329, 577 och 581.

¹¹ Se från rättspraxis t.ex. Rt. 2006 s. 690 om tredje man tillfogad förmögenhetsskada (allmän förmögenhetsskada) som ersattes som adekvat orsakad. Se även nedan fotnot 57. Se utförligt Bjarte Thorson, Erstatningsrettslig vern for rene formuestap. Gyldendal Akademisk 2011. Se även mera allmänt t.ex. Trine-Lise Wilhelmsen – Brigitte Hagland, Om erstatningsrett. Gyldendal Akademisk 2017 s. 66–67 om skyddsändamålshänsyn, samt t.ex. s. 68 där det dock anförs att det "skal mye til for at et trejemannstap har erstatningsrettslig vern". Men frågan avgörs "som et spørsmål om adekvans og omfanget av erstatningsansvaret" (s. 70). Se däremot om dansk rätt t.ex. von Eyben – Isager, Lærebog i erstatningsret s. 265.

ansvaret inom hanterliga och förutsebara gränser.¹² Enbart det faktum att en skada är indirekt orsakad medför inte att orsakssambandet är så avlägset att skadan är inadekvat. Tvärtom kan indirekta skador också stå i nära orsakssamband med den direkta skadan. Behovet av tredjemansprincipen har dock betonats särskilt i förhållande till förmögenhetsskador. I propositionen till SvSkL motiveras tredjemansprincipen endast utifrån förmögenhetsskador,¹³ medan vid person- och sakskador principen förklaras gälla genom hänvisningar till motiven om förmögenhetsskador.¹⁴ Rent allmänt lär emellertid skälen för tredjemansprincipen bli svagare vid både person- och sakskador. Här har det berömda flodvågsargumentet inte samma styrka, och av tradition har person- och sakskador (eller "integritetskränkningar" med äldre terminologi) åtnjutit betydligt starkare skydd än förmögenhetsskador.

Nackdelen med tredjemansprincipen är att den som en princip av närmast teknisk natur kan bli alltför begränsande. Kleineman menar att tredjemansprincipen kan diskuteras och att "verkliga ändamålsargument" för principen torde saknas.¹⁵ Som framgått var dock syftet med skadeståndslagen att tillåta fortsatt rättsutveckling. I motiven till FiSkL nämns kausalitet och adekvans uttryckligen som sådana aspekter som överlämnas till rättsutveckling genom rättspraxis och doktrinen.¹⁶ Något bärande skäl för att undanta tredjemansprincipen från detta mandat finns knappast.

I Sverige torde det numera genom rättspraxis vara klargjort att tredjemansprincipen över huvud taget inte gäller "när tredje man skadats till person eller egendom; då kan han kräva ersättning för denna skada, förutsatt att orsakssambandet är adekvat".¹⁷ Men även i övrigt kan tredjemansprincipen framstå som ett alltför trubbigt instrument för att komma tillrätta med i praktiken nog så komplexa skadeståndsspörsmål. En metod kan då vara att som en principiell utgångspunkt hålla fast vid tredjemansprincipen, men fortsätta att utveckla undantag till den på basis av konkreta intresseavvägningar och ändamålsskäl.¹⁸ En annan metod kan vara att ta avstånd

¹² Se t.ex. Hans Saxén, *Adekvans och skada*. Åbo Akademi 1962 s. 178–181, Märten Schultz, *Adekvansläran*. Jure Förlag 2010 s. 60–65.

¹³ Se prop. 1972:5 s. 158–161.

¹⁴ Se prop. 1972:5 s. 577 (personskada) och s. 581 (sakskada). Se även s. 22 samt s. 328 f. som förefaller mera betona förmögenhetsskador än person- och sakskador.

¹⁵ Kleineman, *Ren förmögenhetsskada* s. 180. Se även till detta t.ex. Jan Kleineman, *Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga argumentationen – en renässans för begreppsjurisprudensen?* Juridisk Tidskrift 1993–94 s. 718–733, bland annat kritiken s. 722–727.

¹⁶ Se för finsk del RP 187/1973 rd s. 12.

¹⁷ Bertil Bengtsson – Erland Strömbäck, *Skadeståndslagen*. En kommentar. Norstedts Juridik, 6 uppl. 2018 s. 50. Se vidare även t.ex. Schultz, *Adekvansläran* s. 60–61. Håkan Andersson, *Trepartrelationer i skadeståndsrätten*. Iustus Förlag 1997, bl.a. utgångspunkten s. 17.

¹⁸ Se även om den svenska inställningen till allmän förmögenhetsskada i t.ex. NJA 2009 s. 16, kommenterat av Jan Kleineman i *Juridisk Tidskrift* 2009–10 s. 309–317. Se även med anknytning till NJA 2009 s. 16 Håkan Andersson, *Gränsproblem i skadeståndsrätten*.

från principen för att istället behandla skadans indirekta karaktär som *en* faktor i adekvansbedömningen¹⁹ och samtidigt beakta också andra hänsyn; skyddsändamål,²⁰ variationer i aktsamhetsstandarden,²¹ liksom rättspolitiska avvägningar etc. Metoderna behöver inte nödvändigtvis leda till avsevärt olika resultat.

I Finland har emellertid högsta domstolen, i förlitan på de kortfattade uttalandena om tredjemansprincipen i propositionen till FiSkL, avhållit sig från principdiskussion och rättspolitiska överväganden. Högsta domstolen förefaller närmast uppfatta undantag till principen att tredje mans skada inte ersätts som en lagstiftningsfråga. I skadeståndslagen har med tiden – bland annat som direkt reaktion på högsta domstolens hållning – införts allt fler stadganden om skadestånd för olika indirekta skador.²² Om det inte på något sätt går att finna lagstöd för ersättning uppfattar domstolen synbarligen tredjemansprincipen som en närmast undantagslös princip som skär tvärsöver allt skadeståndsansvar.²³ Högsta domstolens linje har i vart fall inte odelat stöd i doktrinen.²⁴

Skadeståndsrättsliga utvecklingslinjer. Bok II. Iustus Förlag 2013 kap. 4, särskilt konklusionen s. 400. Se utförligt även Andersson Trepartsrelationer i skadeståndsrätten, passim.

¹⁹ Se även om den norska inställningen till tredjemansskador hänvisningarna ovan i fotnot 11. Jfr för övrigt även om ansvar inom kontrakt t.ex. Torsten Iversen, Erstatningsberegning i kontraktforhold. Thomson 2000 s. 88–100. Iversen identifierar sammanlagt 11 olika faktorer i adekvansbedömningen mellan vilka det dock inte finns skarpa gränser. Skadans indirekta karaktär är en faktor.

²⁰ Håkan Andersson, Skyddsändamål och adekvans. Om skadeståndsansvaret gränser. Iustus Förlag 1993 s. 215–216 beskriver sitt ”skyddsändamålsprogram” som en övergripande princip för hur olika principer och bakomliggande värderingar ”ska sammanvägas och hur olika omständigheter ska värderas”.

²¹ Se t.ex. nedan vid fotnot 29–30 om FiSkL 5:4 a och tolkningen av SvSkL 5:2 tredje punkten. I t.ex. norsk rätt anses culpaansvaret vid förmögenhetsskador inte helt följa culpakonstruktionen vid person- och saksador. Se närmare Thorson, Erstatningsrettslig vern for rene formuestap kap. 5, särskilt konklusionerna s. 187–189.

²² Se FiSkL 5:4 a om rätt till ersättning för lidande på grund av nära anhörigs död; 5:4 b om rätt till ersättning för vårdkostnader, utgifter och inkomstförlust på grund av personskada orsakad av nära anhörigs död, samt 5:2 d om rätt till ersättning för kostnader och inkomstförluster för vård av nära anhörig.

²³ I rättspraxis har tredjemansprincipen särskilt aktualiserats vid indirekt personskada i form av krav på s.k. anhörigersättning. Se HD 1977 II 104, HD 1983 II 8, HD 1984 II 122, HD 1991:146 och HD 1998:67. Om indirekt sakskada och indirekt förmögenhetsskada (allmän förmögenhetsskada) märks särskilt HD 2016:86 respektive HD 2003:124. Fallen behandlas närmare nedan. Se dock även nedan i fotnot 33 om HD 1981 II 73.

²⁴ Se redan t.ex. Hans Saxén, Skadeståndsrätt. Åbo Akademi 1975 s. 63. Se även för nog så hård kritik av högsta domstolens linje Björn Sandvik, Kolmannelle aiheutunut vahinko vahingonkorvauslain systematiikassa ja korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä – aika ottaa askel taaksepäin. Defensor Legis 2017 s. 777–791.

2.2 Person- och sakskador

Få skadeståndsrättsliga frågor torde ha engagerat allmänheten i lika hög grad som indirekt personskada i form av psykiska besvär och lidanden till följd av att en närstående omkommit. I Sverige medförde *Estonia*-katastrofen den 28 september 1994 en omfattande och utdragen debatt om den rättsliga ställningen för närstående till de i katastrofen omkomna.²⁵ I Finland gav särskilt det uppmärksammade barnamordfallet HD 1991:146 upphov till reaktioner.

I HD 1991:146 hade de på sin hemgård lekande åttaåriga barnen B och C lockats in i A:s bil, där A hade drogat barnen och därefter fört bort och mördat dem samt bränt deras kroppar. Barnens mödrar D och E krävde skadestånd av A för lidande som var jämförbart med sveda och värk enligt FiSkL 5:2. I de lägre instanserna bifölls skadeståndsyrkandena då det förelåg ett klart kausalsamband mellan A:s gärning och mödrarnas lidande. A måste ha insett att gärningen var ägnad att orsaka mödrarna med sveda och värk jämförbart lidande. Högsta domstolen fann däremot att FiSkL 5 kap om ersättningsgilla skador är uttömmande och bygger på tanken att endast den som direkt lider skada har rätt till ersättning. Tredje mans skada ersätts endast om det finns uttryckligt stöd i lag. Med direkt orsakad skada har i HD 1983 II 8 jämförats att personskada orsakas i syfte att försaka någon annan person lidande som är jämförbart med sveda och värk, varvid gärningen

²⁵ Rederiets norska P&I-försäkringsgivare Skuld erbjöd de nära anhöriga till de i katastrofen omkomna ersättning, också för de anhörigas lidande. Detta medförde i Sverige en omfattande och stundtals hätsk allmän debatt om nivån på den erbjudna ersättningen (40 000 svenska kronor till varje nära anhörig), som enligt många åsikt var alltför låg eller till och med närmast skymfartad. Vissa av de anhörigas jurister rekommenderade även att Skulds erbjudande skulle förkastas. Det fick Peter Nobel – av den svenska regeringen utsedd ombudsman för de rättsligt berörda av katastrofen – att i en debattartikel i Dagens Nyheter den 18 januari 1995 beskylla juristerna för att vilseleda de anhöriga och driva sina egna intressen framom de anhörigas. Nobel betonade att den erbjudna ersättningen i själva verket var förmånlig jämfört med om ersättningskraven hade reglerats enligt svensk lag, eftersom de närstående enligt svensk rätt hade betraktats som sådana tredje män som inte har rätt till ersättning för deras psykiska besvär. Artikeln var åtminstone fram till den 1 februari 2017 tillgänglig på www.dn.se/arkiv. Se även Estoniasamlingen, <http://www.estoniasamlingen.se/newsItemTT.aspx?id=19950118:TT:0056:0> (besökt 01.09.2020). Det ska dock även påpekas att NJA 1993 s. 41 I och II (nedan) vid tiden möjligen kan ha medfört viss osäkerhet om de närståendes närmare ställning. Vissa av de anhöriga har drivit ett antal mål om ytterligare ersättning, dock utan framgång. Se t.ex. ND 2001 s. 37 (Svea hovrätt). Debatten fortsätter. Se Johan Schelin, *Estonia och mytbildningen*. Sjärrättsbiblioteket Nr 3/2019 s. 1 med anledning av att journalisten Susanna Popova i Svenska Dagbladet den 17 augusti 2019 (under rubriken "Hjälp Estonias offer ASAP") låter förstå att de anhöriga över huvud taget inte erhållit någon ersättning i och med att de år 2019 förlorade en talan i fransk domstol mot både klassificeringssällskapet och varvet.

anses direkt orsakad denna person.²⁶ I det nu aktuella fallet hade A:s syfte med gärningen inte varit att förorsaka D och E lidande. Med hänvisning till HD 1977 II 104 och HD 1984 II 122 var därför D:s och E:s lidande sådana tredje mans skador för vilkas ersättande det "saknas stöd i lag".

I Sverige var rättsläget likartat fram till plenimålen NJA 1993 s. 41 I och II.²⁷ Här ansågs medicinskt påvisbara psykiska besvär till följd av att en närstående uppsåtligt dödat ersättningsgilla som adekvat orsakad skada.²⁸ I NJA 1996 s. 377 utvidgades principen till grov vårdslöshet. I fallet hade en pojke dödat av en bil som framförts av en alkoholpåverkad förare. Pojkens föräldrar och syster – som alla hade berörts av olyckan direkt på platsen – tillerkändes skadestånd för psykiska besvär. NJA 1996 s. 377 kan jämföras med det finska HD 1998:67, där två barn hade dödat av en bil som framförts av en alkoholpåverkad förare. Barnens förälder A erhöll skadestånd för psykiska besvär med motiveringen att A var direkt skadelidande eftersom A hade berörts av olyckan direkt på platsen och själv befunnit sig i livsfara. Föräldern B – som inte hade berörts direkt på olycksplatsen – hade däremot drabbats av psykiska besvär i form av en icke ersättningsgill tredje mans skada.

Numera finner man i FiSkL 5:4 a (L 61/1999) liksom i SvSkL 5:2 tredje punkten (L 2001:732) uttryckligt stöd för att vid dödsfall närstående har rätt till skadestånd i fall som de ovan nämnda. Bestämmelserna skiljer sig åt på flera punkter, men utfallet enligt reglerna torde i praktiken bli snarlikt.²⁹

²⁶ I HD 1983 II 8 yrkade en mor skadestånd för med sveda och värk jämförbart lidande då barnets far hade dräpt deras gemensamma barn. Skadeståndstalan bifölls då det kunde visas att faderns egentliga syfte med gärningen hade varit att hämnas på modern och orsaka henne lidande. Med beaktande av detta syfte var modern jämförbar med en direkt skadelidande.

²⁷ Bland annat det finska barnamordfallet HD 1991:146 har kritiskt utvärderats mot NJA 1993 s. 41 I och II av Lena Sisula-Tulokas, Sveda värk och annat lidande. Juristförbundets Förlag 1995 s. 229–269.

²⁸ Se därefter även NJA 1996 s. 509.

²⁹ Med avvikelse från SvSkL 5:2 tredje stycket förutsätter FiSkL 5:4 a att dödsfallet vållats genom uppsåt eller grov vårdslöshet. I NJA 1999 s. 632 ansågs dock att närstående inte hade rätt till skadestånd för psykiska besvär som tillfogats dem då dödsfallet inte orsakats genom oaktsamhet som var att bedömas som grov. Två skiljaktiga justitieråd hade utdömt skadestånd. Enligt FiskL 5:4 a utgår skadestånd för lidande som inte behöver bevisas utan presumeras uppkomma där de närmare ersättningsförutsättningarna enligt stadgandet uppfylls. Se från rättspraxis om FiSkL 5:4 a HD 2002:83, HD 2002:124, HD 2003:123, HD 2004:3 HD 2004:48, HD 2006:96 och HD 2008:87. Se även om tolkningen t.ex. Riikka Artimo, Kärnsimyksen korvaaminen käytännössä. Lakimies 2008 s. 1211–1224. SvSkL 5:2 tar däremot sikte på indirekt personskada (vanligen psykisk chock eller andra psykiska besvär). Normalt krävs medicinsk bevisning av personskada, men i NJA 2000 s. 521 ansågs det ligga i sakens natur att närstående drabbas av psykiska besvär utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall vanligen orsakar. Jan Hellner – Marcus Radetzki, Skadeståndsrätt. Tionde upplagan. Norstedts Juridik 2018 s. 378 anför att domstolen genom detta avgörande får anses ha infört en bevislätnadsregel

Till skillnad från i Finland har emellertid i Sverige högsta domstolen mera förekommit lagstiftningen genom att vara öppen för principdiskussion och rättspolitiska hänsyn – också *efter* tillkomsten av SvSkL 5:2 tredje punkten.³⁰

Inställningen till tredjemansprincipen hos högsta domstolen i Finland illustreras även av det senaste rättsfallet på området, nämligen HD 2016:86 om en sakskada. Här hade pojken A vaccinerats mot svininfluensa i november 2009 och därefter insjuknat allvarligt i narkolepsi och kataplexi som biverkningar av vaccinet. På grund av sjukdomen hade A tidvis betett sig aggressivt och oberäkneligt och då orsakat saksador i hemmet medan han var i hemvård. A:s vårdnadshavare B yrkade skadestånd av staten för de uppkomna skadorna. Med hänvisning till HD 1995:53 om en personskada orsakad av poliovaccin befanns staten strikt ansvarig utan direkt stöd av stadgande i lag.³¹ Högsta domstolen fann vidare att "sakskada, som den som drabbats av personskada genom sitt beteende till följd av sjukdomen eller skadan orsakat en annan, kan som utgångspunkt anses som en sådan tredje mans skada som har ett så avlägset orsakssamband med det förfarande som

genom att besvären presumeras. Enligt FiSkL 5:4 b har närstående rätt till ersättning för också indirekt personskada om någons död har orsakats uppsåtligen eller genom grov culpa. Regeln i FiSkL 5:4 b tar fasta på nödvändiga sjukvårdskostnader och andra nödvändiga utgifter samt inkomstförlust som beror på personskada som dödsfallet orsakat. Praxis från högsta domstolen om FiSkL 5:4 b saknas. I ett färskt avgörande av Åbo hovrätt den 30 oktober 2019 (dom 19/142712) yrkade sambon till den avlidna skadestånd för medicinskt bevisade psykiska besvär. Skadeståndstalan ogillades då fråga inte ansågs vara om sådana ersättningsposter som avses i FiSkL 5:4 b och med hänvisning till att tredje mans skada inte ska ersättas enligt RP 187/1973 rd och etablerad rättspraxis. Tolkningen kan diskuteras. Notera dock även HD 2019:48 om förhållandet mellan fysisk personskada, dvs. kroppsskada, och ersättning för presumerat lidande vid kränkning enligt FiSkL 5:6. Högsta domstolen uttalar här att ersättning för en ideell kroppsskada som uppkommit genom en sådan kränkning som avses i FiSkL 5:6 normalt får anses utgöra tillräcklig kompensation också för det lidande som uppkommit genom kränkningen. Se även HD 2009:46. I NJA 1990 s. 186 ansågs att ersättning för ideell personskada vid brott ska omfatta både kränkningen och det psykiska lidandet, även om det inte ansågs finnas anledning att göra en uppdelning mellan beloppen.

³⁰ I NJA 2006 s. 181 utvidgades närståendes rätt till skadestånd utöver SvSkL 5:2 tredje punkten då ett dråpförsök hade orsakat livshotande skador. Samtidigt betonas vikten av en försiktig hållning.

³¹ I HD 2016:86 hade det även varit möjligt för B att föra talan enligt produktansvarslagen (694/1990). Det är genom EU-domstolens praxis klargjort att det bakomliggande produktansvarsdirektivet (85/374 EEG) är tillämpligt också på medicinska produkter såsom vaccin. Se t.ex. mål C-621/15 om skada orsakad av hepatit B vaccin. Fallet kommenteras av Estelle Brosset, *The Distinction between Law and Science in Terms of Causation: the Hepatitis Vaccine before the Court*. *Common Market Law Review* 2018 s. 1899–1915. Det är vidare klart att de uppkomna skadorna i hemmet avsåg "konsumentegendom" på det sätt som avses i produktansvarslagen 1 §. Notera även att produktansvarsdirektivet enligt EU-domstolens etablerade tolkning inte tillåter konkurrerande strikt ansvar på utomkontraktuell grund. Se t.ex. följande mål om förhållandet mellan direktivet och ansvar på konkurrerande grund: C-285/08, C-402/03, C-52/00, C-154/00 och C-183/00.

orsakat personskadan, att ansvaret för den som orsakat personskadan inte utsträcks till sakskadane".³² – Notera att tredjemansprincipen här länkas till adekvansliknande hänsyn, vilket modifierar principens ursprungliga syfte, men orsakssambandet var inte så avlägset att skadan låg utanför adekvansens ram.

Högsta domstolen hänvisade till att FiSkL uppställer flera undantag till tredjemansprincipen och tog särskilt fasta på regeln i 5:2 d. Enligt stadgandet har numera, enligt vissa särskilda förutsättningar, nära anhöriga till den som drabbats av personskada uttryckligen rätt till ersättning för kostnader och inkomstförluster som vårderna av den skadade orsakat.³³ Högsta domstolen fann att B:s sakskada stod "i direkt samband med hemvården av A och kan i detta fall därför jämföras med i skadeståndslagen 5:2 d avsedda kostnader för vård av den som drabbats av personskada, även om kostnader i form av sakskada är en otypisk vårdkostnad".³⁴ Sådana särskilda förutsättningar som hade medgett ersättning för i 5:2 d avsedda kostnader ansågs föreligga även i detta fall. Genom denna långsökta analogi skulle staten ersätta B:s sakskada, trots att skadan var en "indirekt tredje mans sakskada" som i allmänhet inte ersätts.

I doktrinen har ansetts att B:s skada i HD 2016:86 över huvud taget inte borde ha behandlats som en tredje mans skada, utan som en sakskada som är ersättningsgill inom adekvansens ram.³⁵ I Sverige bör det senast genom NJA 1988 s. 62 ha blivit klart att också en indirekt orsakad sakskada kan ersättas under förutsättning att orsakssambandet är adekvat. I fallet hade skadan uppkommit som en indirekt konsekvens av skadande av en annan tillhörig elledning.³⁶ I svensk rätt betonas att man över huvud taget inte

³² Domskälen punkt 13.

³³ FiSkL 5:2 d tillkom genom L 5009/2004. I RP 167/2003 rd s. 30 uppfattas stadgandet som en utvidgning av ansvaret jämfört med HD 1994:48, där den direkt skadelidande tilldömdes skadestånd för de närståendes kostnader för sjukhusbesök (se även nedan vid fotnot 45). Se dock redan Saxén, Skadeståndsrätt s. 286, samt HD 1981 II 73 där ett sexårigt barn hade skadats allvarligt i en trafikolycka. Moderns inkomstförluster och kostnader (dvs. en allmän förmögenhetsskada) till följd av hennes besök av barnet under den långvariga sjukhusvistelsen ersattes som adekvat orsakad skada. Däremot förkastades på grund av bristande kausalitet moderns ersättningsyrkande i fråga om kostnaderna för hemvård av moderns andra barn under tiden för moderns sjukhusbesök. HD 1981 II 73 har inte fått den uppmärksamhet fallet hade förtjänat från principiell synpunkt.

³⁴ Domskälen punkt 21.

³⁵ Se Sandvik, Defensor Legis 2017 s. 788–790. Se även Sisula-Tulokas, HD 2016:86 – skadeståndslagen och en "indirekt tredje mans sakskada". Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 2017 s. 91–99. Sisula-Tulokas efterlyser ett nytt prejudikat med en öppen adekvansbedömning i stället för en kasuistisk argumentation som byggs upp kring kategoriska skadetyper.

³⁶ I det något liknande tidigare elkabelfallet NJA 1972 s. 598 motiverades skadeståndet med att skadan i det konkreta fallet var att anse som följderna av en sakskada tillfogad känd själ. Bertil Bengtsson, Skadestånd utom kontraktsförhållanden 1972–1975. Svensk Juristtidning 1978 s. 504–520, 516 anför att skadeståndet kunde ha motiverats med att skadan

kan vara "tredje man" i förhållande till sin egen person- eller sakskada. "Den som själv lider person- eller sakskada uppfyller ju kriterierna för ersättningsgill skada, varför eventuella argument avseende avståndet i en kausalitetskedja endast berör adekvans och dylikt".³⁷ Metoden i finsk rätt att betrakta skadorna från skadevållarperspektivet – dvs. som tredje mans skador – är onekligen problematisk.³⁸ För finsk del har ett skadeståndskrav för också sakskada ansetts "sakna stöd i lag" även i HD 2003:124 med åberopande av tredjemansprincipen i HD 1994:94, trots att skadebilden skiljde sig åt mellan fallen. HD 1994:94 gäller endast förmögenhetsförluster.

2.3 Förmögenhetsskador

I Sverige definierar SvSkL 1:2 ren förmögenhetsskada som en "sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada". Ingen ska ha lidit person- eller sakskada. Förmögenhetsförlust som en indirekt konsekvens av att någon annan har lidit person- eller sakskada är en tredje mans skada i form av en allmän förmögenhetsskada som inte faller under definitionen i 1:2. En allmän förmögenhetsskada ska i regel inte ersättas enligt tredjemansprincipen,³⁹ även om undantag kan medges av särskilda hänsyn.⁴⁰ Själva ordalydelsen i 1:2 omfattar däremot ren förmögenhetsskada som en indirekt konsekvens av att någon annan lider förmögenhetsskada. Med åberopande av bland annat flodvågsargument anses dock tredjemansprincipen gälla också då. Det kunde ju även tyckas inkonsekvent om den som orsakas förmögenhetsskada indirekt av en annans förmögenhetsskada skulle ha bättre skydd än den som orsakas förmögenhetsskada indirekt av en annans person- eller sakskada.⁴¹

SvSkL 1:2 medför således ett *metodskifte* enligt vilket en indirekt förmögenhetsskada – med avvikelse från vad som gäller en indirekt person- eller

låg inom adekvansens ram. Se även till detta t.ex. Kleineman, Ren förmögenhetsskada s. 182–192 med omfattande hänvisningar till liknande fall inom och utom Norden.

³⁷ Andersson, Gränsproblem i skadeståndsrätten. Bok II s. 346. Se även t.ex. hänvisningarna ovan i fotnot 17.

³⁸ Jfr även om tidigare svensk rätt konklusionen av Kleineman, Ren förmögenhetsskada s. 193.

³⁹ Se prop. 1972:5 s. 451–452 i kombination med s. 158–161. Ett ständigt citerat rättsfall om SvSkL är NJA 1988 s. 62 (se även ovan vid fotnot 36). Här hade uppkommit dels indirekt sakskada i form av förstört och kasserat material, dels allmän förmögenhetsskada i form av driftstörning. Sakskadan ersättes som adekvat orsakad, medan driftstörningen inte var ersättningsgill enligt tredjemansprincipen.

⁴⁰ Se t.ex. NJA 2004 s. 609 där skadestånd inte utgick och NJA 2009 s. 16 där skadestånd utgick.

⁴¹ Se även till detta t.ex. Bengtsson – Strömbäck, Skadeståndslagen s. 52, samt prop. 1972:5 s. 159.

sakskada – behandlas från skadevållarperspektivet, dvs. som en tredje mans skada. I finsk rätt följer det av FiSkL 5:1 att ren förmögenhetsskada är en ”sådan ekonomisk skada som inte står i samband med en person- eller sakskada”. Som sådan är denna skrivning öppen för tolkning.⁴² I doktrinen anser vissa – ofta med hänvisning till svensk rätt – att allmän förmögenhetsskada utesluts. De flesta anser dock att utformningen av FiSkL 5:1 stöder en extensivare tolkning som inkluderar också allmän förmögenhetsskada. Den springande punkten enligt ordalydelsen är endast frågan om när avståndet mellan en ekonomisk skada och en person- eller sakskada ska anses vara så avlägset att dessa inte längre står i samband med varandra. Visst stöd för den extensivare tolkningen finns i HD 1981 II 73, där en allmän förmögenhetsskada ersattes som adekvat orsakad.⁴³ Fallet har dock inte satt klara spår i senare praxis.⁴⁴ Möjligen kan i det liknande HD 1994:48 istället rena fiktioner ha blivit avgörande.⁴⁵ Rättspraxis har kommit att kretsa kring framför allt indirekta person- och sakskador och tredjemansprincipen har här härigenom synbarligen fått ställning som allmänt rättesnöre. Samtidigt kunde det anses leda till mindre tillfredsställande resultat om indirekta förmögenhetsskador skulle åtnjuta ett bättre skydd än indirekta person- och sakskador.

Från rättspraxis märks särskilt HD 2003:124. Fallet är ett av flera fall om skador orsakade som en indirekt konsekvens av att en annan tillhörig

⁴² Se närmare om tolkningen Björn Sandvik, Ren förmögenhetsskada eller allmän förmögenhetsskada? En jämförelse mellan finsk och svensk rätt. Svensk Juristtidning 2015 s. 625–641 med utförlig redogörelse för olika tolkningar i finsk doktrin s. 626–631.

⁴³ Se om fallet ovan i fotnot 33. Domskålen är visserligen knapphändiga, men det framgår entydigt att det avgörande var kravet på ett adekvat orsakssamband. Tredjemansprincipen gavs ingen betydelse.

⁴⁴ Se dock även t.ex. HD 1984 II 61 där en arbetsgivare hade rätt till ersättning av skadevållaren för lön utbetalad under sjukdomstiden till en anställd som skadats genom en brottslig gärning. Domskålen är bristfälliga och skadans typ eller karaktär etc. berörs över huvud taget inte. Se numera brottsskadelagen (1204/2005) 7 §.

⁴⁵ Principen i HD 1981 II 73 uppföljdes inte i HD 1994:48 (se även ovan i fotnot 33), där likaså en person hade skadats allvarligt i en trafikolycka. I HD 1994:48 yrkade och erhöll den i olyckan skadade A skadestånd för resekostnader de anhöriga haft för sjukhusbesök hos A som ansågs ha främjat vården och tillfrisknandet. Av referaten framgår att A inte hade inkommit med närmare utredning om sina familjeförhållanden. Tingsrätten fann det skäligt att utdöma ersättning baserat på två familjemedlemmars dagliga resor för sjukhusbesök. Varken hovrätten eller högsta domstolen ändrade tingsrättens dom. Högsta domstolens domskäl består av endast två meningar. – Prejudikatvärdet förminskas av det inte klart framgår vad domen bygger på. Pauli Ståhlberg – Juha Karhu, Finsk skadeståndsrätt. Talentum 2013 s. 304 anför HD 1981 II 73 och HD 1994:48 som exempel på att också tredje mans skada ibland har ersatts. I HD 1981 II 73 argumenteras dock inte utifrån tredjemansprincipen utan adekvansen och i HD 1994:48 ersattes inte, i vart fall inte formellt, en tredje mans skada.

elledning skadats,⁴⁶ men det första i sitt slag som har avgjorts enligt FiSkL. I fallet hade eldistributionen störts då A skjutit sönder isoleringsflänsar på elstolpar som hörde till stamnätet. Gärningen tillräknades A som grov skadegörelse. Störningarna i eldistributionen orsakade produktionsavbrott vid fabrikena X, Y och Z, och Y drabbades dessutom av anläggningsskador då produktionslinjerna plötsligt stannade från full effekt. Tingsrätten utdömde jämkade skadestånd för samtliga skador utan uttalande om skadornas karaktär. Hovrätten förkastade skadeståndsyrkandena med hänvisning till bristande adekvans. Högsta domstolen fann under dissens (4–1) att skadeståndsyrkandena saknade stöd i lag enligt tredjemansprincipen med hänvisning till det tidigare HD 1994:94.

HD 1994:94 gäller strikt ansvar enligt luftfartslagen (139/1923; luftfartslagen 595/1964 hade varit tillämplig⁴⁷), som uppställer ett strikt ansvar för person- och saksador. I fallet drabbades fyra fabriker av driftstopp till följd av avbruten eltillförsel då en helikopter hade törnade mot en elledning som skadades. De kårande fabrikena ägde inte elledningen och hade inte begränsad sakrätt i ledningen. Med hänvisning till bland annat svensk rättspraxis⁴⁸ ansågs emellertid att skadestånd enligt reglerna för sakskada i begränsad utsträckning kan medges även i andra situationer. Detta närmast om den skadade ledningen med avseende på dess placering och syfte så nära ansluter sig till de produktionsanläggningar som drabbats av elavbrottet, att dessa kan jämföras med innehavare av nyttjanderätt. I HD 1994:94 ersattes inte förlusterna på grund av driftsavbrotten. Fråga var om ”typiska tredje mans skador som inte är ersättningsgilla som saksador enligt 1923 års luftfartslag” (6 § 1 stycket).⁴⁹

I HD 2003:124 prövade högsta domstolen skadeståndsyrkandena utifrån regeln om sakskada i FiSkL 5:5. Majoriteten förkastade yrkandena då det med upprepaning av domskälen i HD 1994:94 inte ansågs vara fråga om saksador. Vidare uttalas – utan redovisade skäl – att det inte heller var fråga om en situation för vilken det särskilt stadgats om ersättning för tredje mans skada. Minoriteten hade inte ändrat tingsrättens dom med motiveringen

⁴⁶ Se för finsk del HD 1994:94, HD 1960 II 127 och HD 1948 I 4. Se även t.ex. Björn Sandvik, Tredjemansskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada? Några kommentarer med anledning av HD 2003:124. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 2004 s. 75–88, s. 80–81. Se även för ett komparativt perspektiv på skador orsakade som en indirekt konsekvens av skadade elledningar Francesco Parisi – Vernon Valentine Palmer – Mauro Bussani, *The Comparative Law and Economics of Pure Economic Loss*. George Mason University School of Law Working Paper Series (28) 2005 s. 1–27, särskilt sammanställningen s. 13.

⁴⁷ Numera luftfartslag 281/1995. Det saknar betydelse i sak att 1923 års lag tillämpades istället för 1964 års lag.

⁴⁸ NJA 1972 s. 598 (ovan i fotnot 36) och NJA 1966 s. 210; NJA 1988 s. 62 beaktades inte (ovan vid fotnot 36).

⁴⁹ HD 1994:94 har kommenterats av Mika Hemmo i *Lakimies* 1995 s. 1123–1131.

att fråga var om saksador som visserligen var avlägsna och svårförutsebara men ändå adekvat orsakade.

Argumentationen i HD 2003:124 har kritiserats.⁵⁰ Högsta domstolen fäste inget avseende vid att skadebilden skilde sig åt mellan HD 1994:94 och HD 2003:124. 1994 års fall gäller endast förmögenhetsförluster, medan en skadelidande i 2003 års fall dessutom hade drabbats av anläggningsskador. Beträffande anläggningsskadorna kan kritiken mot behandlingen av den indirekta sakskadan i HD 2016:86 (ovan 2.2) upprepas. I HD 1994:94 var det nödvändigt att pröva hur långt ansvaret för saksador enligt luftfartslagen sträcker sig.⁵¹ Enligt FiSkL 5:1 kan emellertid också "ekonomisk skada som inte står i samband med en person- eller sakskada" ersättas bland annat om skadan orsakats genom en straffbar handling såsom i HD 2003:124. Högsta domstolen prövade inte huruvida förmögenhetsförlusterna uppfyllde definitionen i FiSkL 5:1 och om så, huruvida förlusterna kunde ersättas som adekvat orsakade eller om skadestånd ändå hade uteslutits av tredjemansprincipen.⁵² Det kan inte uteslutas att tredjemansprincipen och en adekvansbedömning hade medfört samma utgång.⁵³

Klart stöd för att "ekonomisk skada som inte står i samband med en person- eller sakskada" omfattar också allmän förmögenhetsskada finns dock i bland annat miljöskaderätten. Av motiven till den finska miljöskadelagen (737/1994) 5 § 1 stycket framgår att den citerade skrivningen ska uppfattas på det sättet.⁵⁴ Ansvaret begränsas ytterst av adekvanskravet. Det ligger i linje med hur ren förmögenhetsskada uppfattas och hanteras i inter-

⁵⁰ Se särskilt Sandvik, *Svensk Juristtidning* 2015 s. 625–641, speciellt s. 633–637, samt Sandvik, *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2004 s. 75–88 och Sandvik, *Defensor Legis* 2017 s. 779–783.

⁵¹ Hemmo, *Lakimies* 1995 s. 1127 noterar att definitionen av ren förmögenhetsskada i FiSkL 5:1 förefaller medge att förmögenhetsförlusterna på grund av driftstoppen i HD 1994:94 kunde ha klassificerats som rena förmögenhetsskador enligt FiSkL. Ståhlberg – Karhu, *Finsk skadeståndsrätt* s. 319 uttalar att slutresultatet i HD 1994:94 "torde ha påverkats av att det var fråga om talan som förts enligt luftfartslagen och att det strikta ansvaret enligt lagen i fråga begränsas till ersättning för person- och egendomsskador". På s. 319 diskuteras emellertid HD 2003:124 inte från denna synpunkt, även om talan där fördes enligt FiSkL och uttalandet då hade blivit särskilt intressant utifrån definitionen av ren förmögenhetsskada i FiSkL 5:1.

⁵² Parternas processföring kan naturligtvis ha spelat en roll. Men uppenbarligen ansåg sig högsta domstolen inte bunden till en prövning enligt FiSkL 5:5 då domstolen – dock utan redovisade skäl eller anknytning till FiSkL 5:1 – uttalar att fråga inte heller var om en situation där det särskilt stadgats om ersättning för tredje mans skada.

⁵³ Se även t.ex. Sandvik, *Svensk Juristtidning* 2015 s. 637.

⁵⁴ Se RP 165/1992 rd s. 3 och lagutskottets betänkande 1994:10 s. 3. Se även t.ex. Erkki Hollo – Robert Utter – Pekka Vihervuori, *Ympäristövahinkolaki. 2., uudistettu painos*. Alma Talent 2018 s. 195–201 med hänvisningar. Sandvik, *Svensk Juristtidning* 2015 s. 639 framhåller att det vore "inkonsekvent om en och samma skrivning – "ekonomisk skada som inte står i samband med en person- eller sakskada" – skulle tolkas extensivt enligt miljöskadelagen 5 § 1 stycket men restriktivt enligt FiSkL 5:1.

nationella konventioner om miljöskadeansvar.⁵⁵ I Sverige anses däremot miljöbalken (1998:808) 32:1 inte medge ersättning för allmän förmögenhetsskada som följd av den snävare definitionen av ren förmögenhetsskada i SvSkL 1:2. Samtidigt har anförts att det inte är uteslutet att tillämpa samma princip som konventionsregleringen ger uttryck för.⁵⁶ Klargörande praxis från högsta domstolen i Sverige lär saknas, men i åtminstone ett underrättsavgörande har en allmän förmögenhetsskada inte ersatts i ett mål som kan klassificeras som miljöskaderättsligt.⁵⁷

Det finns även exempel utanför miljöskadeansvaret och ytterligare aspekter att ta hänsyn till. Här ska endast erinras om att EU-domstolen förefaller vara obenägen att över huvud taget argumentera utifrån någon tredjemansprincip.⁵⁸ Det kan i sig komma att sätta tryck också på tolkningen och rättsutvecklingen rent nationellt.

⁵⁵ Se exempelvis om det internationella oljeskadeansvaret och ansvaret vid sjötransporter av farligt gods t.ex. Måns Jacobsson, *Miljöfarliga sjötransporter – internationella skadestandsregler*. Stockholm Centre for Commercial Law och Jure Förlag 2015 s. 123–140 med också nationella jämförelser. Se utförligt även t.ex. Peter Wetterstein, *Redarens miljöskadeansvar*. Åbo Akademis Förlag 2004 s. 129–155. Vidare hänvisningar kunde göras till bland annat det konventionsbaserade atomskadeansvaret.

⁵⁶ Se Hellner – Radetzki, *Skadeståndsrätt* s. 328. Se även till detta t.ex. Bertil Bengtsson, *Skadestånd för miljöskada*. Norstedts Juridik 2011 s. 56.

⁵⁷ Se ND 2010 s. 29 (Solna tingsrätt): Ett tåg som transporterade giftigt klor hade spårat ur. Till följd av detta stängdes Väst kustbanan av under ca tre veckor. Västtrafik som bedrev passagerartrafik på denna sträcka yrkade skadestånd för förmögenhetsförluster. Eftersom det uppstått saksador vid urspårningen var det inte fråga om en ren förmögenhetsskada utan om en icke ersättningsgill tredje mans skada. – Fallet kan jämföras med det liknande norska Rt. 2006 s. 690, där ett större område evakuerats på grund av explosionsrisk efter att två godståg kolliderat. Indirekta förmögenhetsförluster för näringsidkare inom det evakuerade området skulle ersättas eftersom de var adekvat orsakade. Se även om den norska inställningen ovan vid fotnot 11.

⁵⁸ Bland annat är det genom EU-domstolens praxis klargjort att också indirekta förmögenhetsförluster bör kunna ersättas vid överträdelse av konkurrensrätten. Se särskilt de förenade målen C-295/04 – C-298/04. För finsk del beaktades detta i RP 88/2010 rd s. 70–71 om konkurrenslagen (948/2011), även om det inte uttryckligen klargjordes i stadgandet om skadestånd (20 §). Se även t.ex. Antti Aine, *Kilpailunrajoitusvahinko*. Talentum 2016 s. 19, 146–168 och Katri Havu, *Oikeus kilpailuoikeudelliseen vahingonkorvaukseen EU:n ja Suomen oikeudessa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2013 s. 347–367. Numera klargör lagen om konkurrensrättsligt skadestånd (1077/2016) att även indirekt skadelidande har rätt till skadestånd. Som endast ett ytterligare exempel på EU-domstolens obenägenhet att falla tillbaka på argument om tredje mans skada kan nämnas mål C-429/14 om rätt till skadestånd vid försening med lufttransporter enligt Montrealkonventionen (1999). Tolkningsfrågan var (punkt 20) ”om konventionen ska tolkas så, att lufttrafikföretag är ansvarigt gentemot tredje man, bland annat passagerarnas arbetsgivare” som ingått avtal om lufttransport av passagerare och som till följd av förseningen drabbats av skador i form av extra kostnader. EU-domstolen tog inte avstamp från någon tredjemansprincip, men fann utifrån en analys av de aktuella bestämmelserna och en helhetsbedömning att kostnaderna var ersättningsgilla.

3. Avslutningsvis

Mycket kunde tilläggas och fördjupas. Det bör dock ha framgått att jag inte är någon större anhängare av tredjemansprincipen med metoden i finsk rätt att till synes närmast generellt behandla indirekt orsakade skador från skadevållarperspektivet, dvs. som tredje mans skador.⁵⁹ Med Jan Kleineman kan man med fog kritisera tendensen – eller för finsk del snarare linjen – att ”söka lösa svåra rättspolitiska skadeståndsproblem utifrån en skadebegreppsanalys”.⁶⁰ I själva verket kunde tredjemansprincipen beskyllas för att framstå som något av den lata juristens redskap för att överskylla bristen på en öppen skadeståndsrättslig argumentation.⁶¹

Det ska visserligen inte förnekas att den traditionella adekvansläran som ett alternativ till tredjemansprincipen kan vara ett alltför vagt och otillräckligt instrument för att hantera problemen, särskilt med tanke på förmögenhetsförluster. Kravet på adekvat kausalitet är emellertid visserligen en nödvändig förutsättning för skadeståndsansvar, men inte en tillräcklig förutsättning.⁶² Korta, utvecklade uttalanden om tredjemansprincipen i de ålderstigna motiven till skadeståndslagen bör inte ses som hinder för principdiskussion och rättspolitiska hänsyn. Att det enligt motiven till lagen uttryckligen ankommer på ”rättspraxis att i växelverkan med doktrinen vidareutveckla” skadeståndsrätten⁶³ är däremot en inbjudan till sådan diskussion och sådana hänsyn. Det är när allt kommer omkring fråga om hänsyn och avvägningar som lämpar sig bättre att utstakas i rättspraxis än i lagstiftning.

⁵⁹ Jag har tidigare dristat mig till att påstå, att högsta domstolen i Finland ägnat sig åt ”principbundenhet in absurdum” på detta område. Se Björn Sandvik, Pragmatism inom finsk kontrakts- och skadeståndsrätt s. 136 i verket Jan Kleineman (red.), Pragmatism v. principfasthet i nordisk förmögenhetsrätt. Jure 2019.

⁶⁰ Kleineman, Ren förmögenhetsskada s. 193.

⁶¹ Jfr om obehörig vinst Oskar Mossberg, Avtalets räckvidd I. Om avtals tredjemansverklningar, särskilt vid tredjemansavtal och direktkrav. Iustus Förlag 2020 s. 714. Mossberg talar här i termer av ”den dåliga juristens universalverktyg” med hänvisning till det illustrativa resonemanget av Jan Hellner, Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden. Almqvist & Wiksell 1950 s. 143.

⁶² Se även till detta Kleineman, Ren förmögenhetsskada s. 194–196.

⁶³ RP 187/1973 rd s. 12. Se även ovan vid fotnot 3 och 16.

